

Vliv politické hranice na život obyvatelstva na moravsko-slovenském pomezí (na příkladě příhraničních měst Hodonín a Holíč)

Magdaléna Rychlíková

Úvod

Pro popis a analýzu vlivu nově vzniklé politické hranice na život obyvatelstva jsme využili výsledky výzkumu „*Důsledky rozdělení regionu politickou hranicí na život obyvatelstva*“, který se uskutečnil v několika minulých letech. V první etapě byl v letech 1993–1996 prováděn výzkum vlivu právě zaváděné reálné státní hranice na každodenní život obyvatelstva moravsko-slovenského pomezí v porovnání s poměry před 31. 12. 1992.¹ Z tohoto výzkumu vzešel grantový projekt realizovaný v letech 1996–1998.² Výsledky grantového projektu byly doplněny některými specifickými výsledky z výzkumu dvou příhraničních měst Holíč a Hodonín v roce 1999.

Z metodologického hlediska práce vycházela v první fázi z rozboru existujících právních norem platných v obou nástupnických státech, a především z mezinárodních smluv uzavřených mezi Českou a Slovenskou republikou. Výzkum se zaměřil na problém jejich reálné aplikace v každodenním životě obyvatelstva pohraniční oblasti. V druhé fázi byla zvolena metoda přímého rozhovoru s respondenty. Přitom bylo dbáno na to, aby byli rovnoměrně zastoupeni příslušníci různých věkových skupin, pohlaví, vzdělání a sociálních kategorií zkoumaných měst. Využité byly rovněž dostupné statistické údaje, archivní prameny a materiál úřední provenience z příslušných městských úřadů.

¹ Rychlíková, Magdaléna: Diverzifikace kulturních a sociálních vztahů. In.: *Lidé města*, sv. 5, 1994, s. 80–88.

² Závěrečná zpráva o řešení grantového projektu, reg. číslo 404/96/0475 (Rychlíková, Magdaléna: *Důsledky rozdělení regionu politickou hranicí na život obyvatelstva*). – Též: Rychlíková, Magdaléna: *Důsledky rozdělení regionu politickou hranicí na život obyvatelstva*. In: *Lidé města*, 1, 1999, s. 29–66.

Základní zeměpisné údaje a stručný historický přehled

Při zkoumání dané problematiky jsme se zaměřili především na dvě města, a sice Hodonín, ležící na pravém břehu řeky Moravy v oblasti jižního Slovácka, a Holíč, který se nachází na levém břehu v oblasti zvané Záhorie. Obě města jsou od sebe vzdálena 5 km. Jak dokládají četné archeologické a historické prameny, netvořila řeka Morava nikdy žádnou větší přírodní překážku. Obyvatelstvo z obou stran hranice zde vždy bylo promíšeno a existovaly zde vzájemné čilé kulturní, společenské i hospodářské styky. Osobní vazby byly rovněž značné. Obyvatelstvo na moravské straně bylo označováno jako moravští Slováci a region byl historicky znám jako Moravské Slovensko či Slovácko. Obyvatelstvo Holíče je označováno jako „záhorácké“.

Hodonín (28 000 obyvatel) leží ve vinorodém Dolnomoravském úvalu na výběžcích chráněné krajinné oblasti Bílých Karpat. Holíč (více než 10 000 obyvatel) se nachází v místě styku Chvojnické pahorkatiny s Dolnomoravským úvalem. Obě lokality byly již v pravěku osídlené podobným typem kultury a totéž platí o období Velké Moravy. Když se počátkem 11. století stala postupně řeka Morava východní hranicí českého státu, staly se během doby Hodonín a Holíč pohraničními městy a pevnostmi českého, resp. uherského státu na tzv. české cestě spojující Prahu s Budínem přes Brno a Trnavu. Po spojení české a uherské koruny personální unií za Vladislava II. Jagellonského a především po nástupu Habsburků na český i uherský trůn roku 1526 se mezinárodní význam hranice postupně stíral. Celní hranice na řece Moravě byla odstraněna teprve roku 1850. S výjimkou let 1939–1945 tak před rokem 1993 nebyla moravsko-slovenská hranice na řece Moravě v novověku vlastně nikdy státní hranicí v pravém slova smyslu.

Již v 18. století patřila panství Hodonín a Holíč Františku Lotrinskému a později k císařským (od roku 1918 státním) statkům. Hodonín se v 19. století stal poměrně průmyslovým městem, což souviselo se stavbou Severní dráhy císaře Ferdinanda z Vídně do Haliče koncem třicátých a počátkem čtyřicátých let. Známá byla hodonínská tabáková továrna, vzniklá na místě zaniklé textilní manufaktury z 18. století. Rozvoj pokračoval i ve 20. století. Vzniká zde sladovna, dva cukrovary, cihelna, slévárna, koželužna, závod na překližky a dýhy. Rozvíjí se těžba lignitu, nafty, zemního plynu. Po druhé světové válce přibyla

k uvedeným závodům vodní a tepelná elektrárna a masokombinát. V Holíči se naproti tomu průmysl nerozvíjel, existoval zde pouze lihovar, pečivárny a po válce rovněž závody na zpracování lnu a konopí, dnes již zaniklé.³

Problémy vzniklé v důsledku rozdělení ČSFR 31. prosince 1992

Asi čtvrtina obyvatelstva Holíče docházela před rozdělením Československa do zaměstnání do Hodonína. Nešlo jen o to, že ve větším městě bylo více pracovních příležitostí, ale práce zde byla rovněž lépe placena. Hodonín také poskytoval lepší možnosti kulturního a sportovního vyžití. Byl zde plavecký bazén, kluziště, zoologická zahrada. Návštěva dětí a mládeže ze škol z Holíče na různých kulturních a sportovních akcích byla v Hodoníně běžná. Hodonín má rovněž několik středních škol, které v Holíči nejsou. Při naprosté absenci jazykové bariéry existovala možnost studia holíčských dětí na středních školách v Hodoníně.

Vznikem dvou samostatných států k 1. lednu 1993 byly všechny výše uvedené možnosti silně podvázány. Dohoda mezi Českou a Slovenskou republikou z podzimu 1992 sice umožňuje překračování česko-slovenské státní hranice pro občany ČR a SR kdekoliv a na základě pouhého občanského průkazu, to se však netýká dětí do 15 let, protože ty občanský průkaz nemají a k překročení hranic musí mít (pokud necestují s rodiči) vlastní cestovní pas. Nemožnost dětí překračovat hranice jim Hodonín, kam byly zvyklé chodit, vzdálila.

Pokud jde o docházení do zaměstnání, podle dohody mezi ČR a SR sice mohou občané jedné smluvní strany pracovat na území druhé smluvní strany za stejných podmínek jako vlastní občané, tedy bez pracovního povolení. Zaměstnavatel je pouze povinen jméno takovéhoho pracovníka oznámit úřadu práce. Jistý počet obyvatel Holíče skutečně také stále dochází do práce do Hodonína. Pro zaměstnavatele v Hodoníně však zaměstnávání osob ze Slovenska znamená dodatečnou administrativu. Pro vzrůstající nezaměstnanost v Hodoníně je počet osob z Holíče zde pracujících postupně omezován. V současné době poklesl asi na 10 % původního stavu.

S poklesem počtu pracujících docházejících do zaměstnání z Holíče do Hodonína došlo i k omezení dopravy mezi oběma městy. Holíč a Hodonín

³ Srv. též Rychlík, Jan: Sociální struktura malého města. In.: *Venkovské město, I.*, Uherské Hradiště 1986, s. 173–180, Rychlíková, Magdaléna: Sociálně vzťahy medzi jednotlivými generáciami na malom meste. In.: *Venkovské město, I.*, Uherské Hradiště 1986, s. 181–185.

je spojen jednak autobusovou linkou, jednak železnicí o délce 6 km. Železniční spojení bylo v období platnosti jízdního řádu 1992/1993 provozováno v pracovních dnech v obou směrech 12x denně, ve dnech pracovního klidu 7x denně. O pět let později hodlaly železniční správy obou zemí trať zrušit. K tomu sice na zákrok obou měst nakonec nedošlo, avšak rozsah dopravy se podstatně snížil. V období platnosti jízdního řádu 1997/1998 (platného od 1. června 1997 do 23. května 1998) byla doprava provozována v pracovních dnech 9x denně v obou směrech a 3x denně ve dnech pracovního klidu, následující rok (v období platnosti jízdního řádu 1998/1999) již jen 5x denně v obou směrech, a to pouze v pracovních dnech. Obdobným způsobem byla – především ve dnech pracovního klidu – omezena i autobusová doprava. Jízdné ve vlacích i autobusech se přitom neúměrně zvýšilo, a to na železnici 6x, v autobusech 3x. Zároveň byly zrušeny všechny dělnické a žákovské slevy. Pro omezení veřejné dopravy a zvýšení cestovního používá obyvatelstvo ve zvýšené míře k cestám z Holíče do Hodonína a opačně jízdní kola.

Novou státní hranicí velmi utrpěl poštovní styk. Místo přímého poštovního spojení mezi oběma městy se pošta dopravuje přes poštovní úřady v Bratislavě a v Brně, kde se třídí, což znamená prodloužení dodací lhůty na 5–8 dní. Vzdálenost mezi Holíčem a Bratislavou přitom činí 84 km, mezi Hodonínem a Brnem 60 km. Poštovní poplatky se zvýšily na úroveň mezinárodních tarifů, což u přepravy zásilek o hmotnosti nad 20 g činí poštu neúnosně drahou. Proto je lépe u větších balíků dopravit zásilku do druhého města přímo, bez zprostředkování pošty, nebo ji podat na poště až v místě doručení.

Mezi ČR a SR existuje dohoda o celní unii. To znamená, že z výrobků vyrobených v jedné zemi a dovážených do druhého státu se nevybírání žádné clo, avšak dovozce musí zaplatit při dovozu daň z přidané hodnoty (DPH). Celní unie tedy neznamená možnost volného přemísťování zboží. Běžné nákupy a zboží určené k osobní potřebě nepodléhá DPH a proto i dnes občané Holíče chodí nakupovat do Hodonína, kde jsou nižší ceny a lepší výběr zboží a služeb. Dovoz luxusního zboží, jehož cena přesahuje 5000 Kč/Sk však podléhá povinnosti zaplatit DPH. Proto byly omezeny, resp. znemožněny nákupy elektroniky, včetně potřeb pro domácnost, stejně jako stavebních hmot, materiálu a podobně, které dříve byly běžné. Ze sanitárních důvodů není dovolen ani volný dovoz zemědělských komodit nesloužících vlastní spotřebě (a případně občas zemědělských komodit vůbec).

S nákupy souvisí úzce otázka peněz. Měnová odluka z února 1993 způsobila nejprve komplikace v systému plateb. Ty odpadly po zavedení volné směnitelnosti české a slovenské koruny. S ohledem na nižší kurs slovenské koruny (Sk) nicméně došlo k situaci, že české koruny jsou běžně v Holíči přijímány, ovšem v nominálním paritním přepočtu 1:1, zatímco slovenské koruny obchodníci v Hodoníně nepřijímají a je třeba je vyměnit ve směnárně či v bance. Poplatky spojené s výměnou a kolísání kursu často znamenají pro obyvatele Holíče dodatečné náklady a odrazují je od větších nákupů v Hodoníně. To neplatí u osob, které v Hodoníně pracují a pobírají mzdu v české měně.

Sociální a zdravotní pojištění je vázáno na místo zaměstnání. Proto osoby zaměstnané v Hodoníně, které ale bydlí v Holíči, musí v praxi platit dvojí pojištění, nebo docházet k lékaři do místa, kde jsou zaměstnány. Až do konce roku 1999 poskytovala Všeobecná zdravotní pojišťovna, která působí v české i ve Slovenské republice, svým pojištěncům i nutnou lékařskou péči v druhém státě. Pro rok 2000 nebyla dohoda obnovena. Každá osoba cestující do druhé republiky by se proto teoreticky měla před každou cestou přes hranici připojistit, což ale při častém překračování československé hranice obyvateli obou měst není reálné. Způsob, jakým bude tento problém vyřešen, zatím nebyl nalezen.

Při řešení otázky státního občanství byly nejprve aplikovány předpisy o občanství republik, schválené koncem roku 1968 a 1969, kdy ovšem neměly žádný praktický význam, protože občané obou republik měli na celém území Československa stejná práva a stejné povinnosti. Každý československý občan se stal občanem té republiky, na jejímž území se narodil. U osob narozených po 1. lednu 1954 bylo důležité i místo narození rodičů: pokud se oba narodili na území téže republiky, měly jejich děti vždy občanství této republiky, i když se narodily na území druhé republiky. Pokud se každý z rodičů narodil na území jiné republiky, měly jejich děti občanství té republiky, na jejímž území se narodily, což znamenalo, že sourozenci mohli mít různé občanství. V případě zkoumaných měst Holíče a Hodonína je situace komplikována tím, že některé děti, jejichž rodiny žijí v Holíči, se narodily v nemocnici v Hodoníně. Komplikace se státním občanstvím nastaly v důsledku mechanické aplikace předpisů z doby federace. Na rozdíl od slovenského zákona zákon o státním občanství ČR č. 40/1993 Sb. nepřipouštěl současné občanství ČR a SR. Tuto tvrdost odstranila naštěstí novela z roku 1999.

Závěrem je třeba říci, že při narušení vztahů mezi obyvatelstvem Holíče

a Hodonína politickou hranicí vůbec nejde o národnostní problémy mezi Čechy a Slováky. Jde jen o problémy praktického rázu vyplývající z toho, že obyvatelé obou měst, kteří žili do 31. prosince 1992 v jednom státě, žijí dnes ve dvou různých státech. Řešení vzniklých problémů je otázkou politické vůle české a slovenské politické reprezentace v Praze a Bratislavě. I když se v tomto ohledu od roku 1998 situace zlepšila, nutno konstatovat, že stále není uspokojivá.

An Impact of the Political Border on the Life of the Inhabitants in the Moravian-Slovak Borderlands (an Example: Border Towns of Hodonín and Holíč)

Magdaléna Rychlíková

Holíč is situated on the other side of the border river Morava 5 km from Hodonín, an industrial town with population of 28 000. Before the split of Czechoslovakia in 1992 about one quarter of the working-able people of Holíč worked in Hodonín because there were more and better paid jobs. Hodonín was offering more opportunities for sport and cultural activities. There were also specialized secondary schools which did not exist in Holíč. Because there was no language barrier the pupils from Holíč could attend schools in Hodonín. All these possibilities were strictly limited after 1 January 1993, when two independent states – the Czech Republic and the Slovak Republic – came to existence. It is true, that the border can be crossed at any place on lieu of the identity card but this does not affect children under 15 years of age. Subsequently, the contacts of children from both towns is now limited. There is a special agreement allowing the citizens of one republic to work in the second one. Indeed, there is still a certain number of people from Holíč working in Hodonín, but to employ them means for an employer an extra paper work. Unemployment in Hodonín led to a decrease of number workers from Holíč to about 10 % of pre-1993 level. Public transport between Holíč and Hodonín was limited – there is now train connection only on working days, buses on weekends are only twice daily. Prices were increased and all discounts discontinued. Postal service is expensive and the mail goes via Brno and Bratislava which takes from 5 to 8 days. Problems occurred with transport of agricultural products and other items regardless that there is a customs union between both republics. There are also problems connected with citizenship, pensions as well as health and social insurance.